

**Динамічна реалізація непослідовних подій макроситуації в
англомовному художньому тексті з багатомірною композицією**

Когнітивні структури, які передаються в акті комунікації, пов'язані зі структурами повідомлень [7: 19]. Іншими словами, структура концепту втіленого у тексті, і композиційна будова твору взаємозалежні [5: 130]. **Метою** дослідження є встановлення особливостей зв'язку між композицією, що є побудовою, структурою тексту як комунікативної одиниці, та когнітивними структурами, які в ньому реалізуються і ускладнюються з ускладненням композиції.

Сутність когнітивного виміру художнього прозового тексту полягає у тому, що він виступає суб'єктивним відображенням об'єктивного світу, тобто вираженням свідомості, яка відображає об'єктивний світ [4: 100]. Художній текст як прозаїчна форма мовлення є інтерпретацією світу людиною і відображає, а не копіює [5: 12] специфічні для певної культури форми соціальної взаємодії. У ньому відображена картина світу митця як представника культури. Саме зміст художнього твору відбиває авторську картину світу [2: 34]. Для його інтерпретації значення набуває визначення особливостей текстової категорії інформативності. Інформація розподіляється у тексті через реалізацію когнітивних структур як системи знань письменника [7: 40]. Інтерпретація тексту є осягненням авторського способу пізнання й відображення дійсності [6: 189; 9: 50]. При комунікативно-когнітивному підході до англomовного художнього тексту одним із ключових завдань дослідника є встановлення певних відповідностей між ситуаціями об'єктивного світу, їхньою логіко-семантичною структурою й композиційними особливостями їхнього художнього втілення.

У процесі сприйняття художнього твору адресат відтворює відбитий у текстовому фрагменті фрейм. Останній співставляється читачем з уже існуючим у його свідомості інтерпретаційним фреймом [8: 59; 12: 65-90], який визначає межі допустимих інтерпретацій і є базою для формування контекстних очікувань [13: 210]. Фрейм як концептуальна структура передбачає взаємодію декларативних і процедурних знань. Сценарій як динамічний фрейм має у своїй структурі модель, що із статичної структури перетворюється на динамічну. Іншими словами, кожен фрейм супроводжується набором концептуальних планів-установок, які задають напрямок послідовного

«зчитування» фрейму, його втілення в сценарій, елементи якого впорядковуються у лінійному ланцюгу.

Результатом співвідношення змісту і форми є структура тексту, яка визначається письменником [6: 148], його наміром, знаннями і уявленням про ситуацію. Змістовні і формальні аспекти тексту об'єднуються у композиції. Композицією є побудова літературного твору, яка об'єднує його елементи в єдине ціле, особлива форма розташування матеріалу [5: 17], елементів змісту за певною схемою [11: 133]. У ролі останньої здатний виступати фрейм, оскільки саме зміст виступає у ролі актуалізатора когнітивних структур і детермінує композицію [7: 23]. Отже, когнітивна модель певної ситуації, зображеної у тексті, співвідноситься з його композицією.

Композиція різниться рівнем складності [2: 111; 11: 133]. До простої відносять лінійну, яка відображає послідовність фактів – часову, просторову, логічну, каузальну, за інтенсивністю, включенням. Складною є багатомірна композиція, що передбачає руйнування лінійного викладення. Ускладнення композиції означає ускладнення зображуваної у тексті ситуації. Простий тип викладення опирається на простіші логічні схеми [11: 147].

Під складною, тобто макроситуацією розуміємо відбиту у свідомості і втілену у тексті цілісну динамічну систему послідовних подій як її фрагментів. Подія складається з дій [1: 41]. Відображенням у свідомості природної послідовності подій є скрипт, або сценарій, організований у вигляді списку подій, що задають стереотипний епізод. Окремі дії, акти, зв'язані одна з одною просторово-часовими і каузальними зв'язками. Сценарії структуровані, тобто складаються з підсценаріїв [3: 205], і вбудовані в акціональний фрейм. Скрипт простої ситуації суперництва базується на одній події. Подія, на відміну від ситуації, має темпорально-локативну обмеженість, яка детермінує поділ тексту на фрагменти у дослідженні.

Фреймова модель концепту СУПЕРНИЦТВО, актуалізована у текстовій семантиці, представляє динамічну когнітивну структуру комунікативної ситуації суперництва. Вона є моделлю бачення ситуації досліджуваного фрагменту дійсності у концептуальній картині світу автора як носія культури. **Об'єктом вивчення** є вербальна реалізація динамічного фрейму суперництва в англomовному художньому тексті з багатомірною композицією, де нехронологічно зображена поетапна ситуація суперництва. Її концептуалізація здійснюється у формі суперфрейму.

Порушення послідовності подій автор досягає дифузністю сюжету – ретроспективними або проспективними відступами, завдяки яким у творі суміщаються і чергуються різні часово-просторові зрізи [6: 72]. При цьому відбувається внутрішньоструктурна трансформація у

художньому тексті, за якої змінюється порядок змістовно-логічних частин: сюжет зміщується відносно фабули. Вирівнювання сюжету відносно фабули сприяє відновленню послідовності подій цілісної ситуації.

Так, сюжет оповідання «*She*» [14], у якому зображена ситуація суперництва між мачухою та пасербицею, починається з основної частини, події якої розгортаються у реальному часі. Вони також завершують сюжетну лінію, утворюючи рамкову структуру твору, і перериваються пригадуваннями дівчини про початок антагоністичних відношень з мачухою. Ретроспективні відступи чергуються з фрагментами з реального життя героїнь і становлять у структурно-логічному плані зав'язку та початок основної частини тексту. Прикладом формальних показників єдності текстових фрагментів з однаковою часовою характеристикою «реальність» є лексичний повтор у останньому реченні першого епізоду «*Searching the bottom of the hamper for the science fiction magazine I had hidden beneath the dirty clothes, I sat on the toilet and began to read to get out of this world – as far from her as I could get*» [14: 147], у першому реченні другого «*Lifting my head from the science fiction magazine to turn a page, I heard the sounds of pots banging against pans in the kitchen*» [14: 149] та третього епізодів «*Sitting too long on the toilet, I felt the seat cut into my thighs*» [14: 151].

У цих фрагментах описується змагання з кмітливості між героїнями в момент розповіді: дівчина намагається уникнути щоденного миття посуду, ховаючись від мачухи Дорини у туалеті. Змістова зв'язність усіх фрагментів тексту полягає у тому, що кожен з них вербалізує частину компонентів цілісного динамічного фрейму ситуації суперництва. Так, в епізодах-пригадуваннях активуються слоти, що несуть інформацію про характеристику і відчуття учасників, причину, тривалість дій, стратегію і тактику їхньої поведінки. Ці слоти виявляються у суперфреймі спільними в результаті накладання і перехрещення підфреймів подій минулого і теперішнього. По-різному реалізується в підфреймах дієвий слот.

Функція ретроспективних відступів полягає не лише у розширенні кола подій і персонажів, як у попередньому прикладі, а й у дублюванні, віддзеркалюванні подій, що безпосередньо відбуваються. Так, у творі «*Lord Mountdrago*» [15] послідовність викладення подій переривається, а пригадування пацієнтом психоаналітика лордом, міністром закордонних справ Маунтдраго дійсних подій і снів сприяють реконструкції реальної та уявної ситуації суперництва між ним та його політичним опонентом Еуеном Гріфітом. Перш, ніж розгорнутися в реальності, події відбуваються у снах головного героя, утворюючи таке часово-просторове переплетіння, яке відображається

у чергуванні фрагментів тексту: (сон) *a month ago, a party at Connemara House* → (реальність) *next day, the lobby of the House of Commons* → (сон) *the night after, the House* → (реальність) *the following afternoon, the House* → (сон) *a few days later, a public-house at Limehouse* → (реальність) *next day, the library of the House* → (реальність) *one day, the House of Commons*.

Між фрагментами-пригадуваннями реальних і уявних подій існує не лише часово-просторовий, а й каузальний зв'язок, оскільки дії учасників уві сні лорда впливали на подальше розгортання суперництва в реальності. Каузальний зв'язок між текстовими фрагментами корелює з таким самим типом зв'язку між компонентами фрейму. Так, у фрагменті, який описує сон, Маунтдраго наносить своєму опоненту удар по голові пляшкою пива: «*There was a bottle of beer [ЩОСЬ: інструмент агенса] standing on the table close by. Without a word [ТАК: характер дій агенса] I [ХТОСЬ: агенс] seized it by the neck and hit [дії агенса] him [ХТОСЬ: контрагенс] over the head with it as hard I could ...*» [15: 179]. Відчуття суперника, зображені у наступному фрагменті-реальності, ніби є наслідком дій агенса уві сні: «*I've got an awful headache [ЩОСЬ: відчуття контрагенса]... I feel as if I'd been cracked over [дії агенса] the head with a bottle [ЩОСЬ: інструментдій агенса]*» [15: 179]. Каузальний зв'язок спостерігається між способово-інструментальним вузлом та слотом ЩОСЬ: відчуття. У результаті накладання двох фреймів, які представляють ситуацію суперництва у різних часово-просторових планах – уявному (підфрейм 1) і реальному (підфрейм 2), утворюється суперфрейм. Підфрейми перехрещуються у низці спільних слотів.

Така структура синтезує два підфрейми, які, у свою чергу, інтегрують предметний і акціональний фрейми. Конструкції реальних і уявних подій перехрещуються у слотах, що несуть інформацію про характеристики персонажів, мету, причину, сферу їхніх дій, стратегічну мету і відчуття агенса. Повторюваність подій сну у реальності виражена на когнітивному рівні у дублюванні слотів обох підфреймів і у схожому вербальному їхньому наповненні. Наприклад, причина суперництва аналізованої ситуації полягає у єдиній меті обох опонентів – бути міністром закордонних справ: «*I heard rumours that Griffiths was likely to get office when a Labour Government came in ... that he might get the Foreign Office [ЩОСЬ: причина]*» [15: 184]. Ця ж причина представлена у фрагменті зі сном у іншій формі: «*I don't know if you've ever heard a vulgar music-hall song called «A Bicycle Made for Two» [ЩОСЬ: причина] ... To show Griffiths how completely I despised him I began to sing it*» або «*...there are a lot of people who resent my having achieved the position [ЩОСЬ: причина]*» [15: 176].

Отже, у тексті зі складною багатомірною композицією непослідовно описана макроситуація концептуалізується у вигляді суперфрейму, який реконструюється завдяки вирівнюванню сюжету відносно фабули за посередництва локативно-темпоральних і причино-наслідкових зв'язків. Функціональне навантаження ретроспективних відступів віддзеркалюється у когнітивній структурі ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Багумян О.В. Текстова ситуація «соціальний захист»: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі різностильових англомовних текстів): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. В. Багумян. – К., 2004. – 248 с.
2. Болотнова Н.С. Филологический анализ текста / Н.С. Болотнова. – Томск: Изд-во ТГПУ, 2001. – Ч.1. – 129 с.
3. Дикарева С.С. Когнитивное моделирование диалога: стереотипные сценарии и «борьба чувств» / С. С. Дикарева // Система і структура східнослов'янських мов. – К.: Знання України, 2004. – С. 202-209.
4. Жителева Е. А. Коммуникативный статус высказывания как элементарной операционной единицы в аргументативном учебном тексте / Е. А. Жителева // Человек лживый / Homo Mendax: Игра с личностью или игра со смыслами. – М: Тверь: Золота буква, ИЯ РАН, ТвГУ, ТГСХА, 2004. – С. 91-107.
5. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) / О. М. Кагановська. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.
6. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В.А. Кухаренко. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
7. Лузина Л. Г. Распределение информации в тексте (когнитивный и прагматический аспекты) / Л.Г. Лузина. – М.: ИНИОН РАН, 1996. – 139 с.
8. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики) / А.М. Науменко. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 416 с.
9. Новикова Н. М. Взаимодействие топонимической и антропоцентрической подструктур в структуре художественного текста / Н. М. Новикова // Художній текст в культурному, філологічному та лінгвістичному аспектах: Тези доповідей міжвуз. конфер. – К.: КДПШМ, 1991. – С. 49-51.
10. Одарчук Н.А. Семантика та прагматика висловлень відмови в англомовному художньому дискурсі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. А. Одарчук.. – К.: Київськ. нац. лінгв. ун-т, 2004. – 20 с.

11. Одинцов В.В. Стилистика текста / В.В. Одинцов. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 264 с.
12. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания: Пер. с англ. / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1988. – Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. – С. 52-92.
13. Wisniewski L. Conceptual Combination / L. Wisniewski // Journal of Memory and Language. – 1999. – Vol. 40. – P. 199-217.
14. Guy R. She // Sixteen. Short Stories by Outstanding Writers for Young Adults. – N.Y.: Laurel-Leaf Books, 1985. – P. 147-152.
15. Maugham W.S. Lord Moundrago // English Short Stories of the 20th century. – М.: Raduga Publishers, 1988. – P. 167-189.